

Kapitoly z českého dějepisu umění I—II. (Předchůdci a zakladatelé, sv. I; Dvacáté století, sv. II). Napsal kolektiv pracovníků ÚTDU ČSAV v Praze pod vedením Rudolfa Chadrabý, Josefa Krásky, Rostislava Šváchy, Anděly Horové. Praha, Odeon 1986, 229 + 410 s., 89 + 168 černobílých ilustrací.

Dvousvazková kolektivní publikace koncipovaná jako celkový pohled na vývoj českého dějepisu umění s důrazem na zhodnocení přínosu vůdčích osobností oboru je časově vymezena počátky zájmu o umělecké památky v 16. a 17. století až po současné výsledky a v rámci tohoto úseku je naznačena periodizace, metodické souvislosti a tradice domácího a světového bádání. Celkem dílo obsahuje téměř čtyřicet samostatných studií, v nichž je zhodnocen badatelský vklad čelných reprezentantů oboru, počínaje zakladatelskou osobností Jana Erazima Vocela přes historiky kultury (např. M. Tyrš, K. Chytil), vídeňskou umělecko-historickou školu, za jejíž vyvrcholení lze označit dílo roudnického rodáka Maxe Dvořáka, až po dějiny moderního umění, novou orientaci ve třicátých letech a současnost. Tyto studie jsou seřazeny do určitých celků odrážejících vývojové souvislosti. Jsou uváděny souhrnnými úvodními výklady a každá ze studií věnovaných jednotlivým osobnostem je vybavena bohatým poznámkovým aparátem a výběrovou bibliografií díla.

Kapitoly z dějepisu umění představují významný ediční počín, neboť poprvé podávají moderní ucelený pohled na vývoj celého oboru a jeho nejdůležitější mezníky včetně metodických a filozofických východisek těch badatelů, jejichž přínos byl podstatný a určující. Samostatná pozornost je v knize věnována i počátkům dějin umění na Moravě a dalšímu vývoji ve 2. polovině 19. a na počátku 20. století (I, s. 75—86, 213—225), které zpracoval B. Samek, a v celé řadě studií nalezne nepostradatelné informace i archeolog středověku. Týká se to zejména těch badatelů, kteří věnovali svoji pozornost středověkému umění a speciálně architektuře či uměleckému řemeslu, včetně architektury lidové, hradů atd. Již samotný J. E. Vocel, jehož přínos hodnotí K. Benda (I, s. 87—105), je zakladatelskou osobností nejen českého dějepisu umění, ale i archeologie, a podobně jsou zde zařazeni i ruští byzantologové působící v meziválečném období na filozofické fakultě Karlovy univerzity, N. L. Okuněv a N. P. Kondakov (II, s. 95—100; napsala M. Studničková), z nichž druhý jmenovaný bývá označován jako otec ruské archeologie. Z jeho žáků jmenujme alespoň známého badatele v oblasti velkomoravské architektury J. Pošmourného.

Značná pozornost v publikaci je věnována vlivu vídeňské školy a jejímu vrcholu v osobnosti Maxe Dvořáka, kterou podrobně rozebírá R. Chadraba (II, s. 9—70), a na jeho výklad navazují studie o českých reprezentantech tohoto směru ovlivněných názory A. Riegla, F. Wickhoffa a Maxe Dvořáka, či přímo o jejich žácích. Jmenujme z nich alespoň V. Birnbauma (II, s. 101—117; napsala J. Hořejší), Z. Wirtha (II, s. 126—138; V. Dvořáková), J. Cibulku (II, s. 161—170; K. Benda), profesora brněnské univerzity E. Dostála (II, s. 171—178; J. Vacková) a další. Samostatné místo je mezi těmito osobnostmi věnováno i zakladateli české umělecko-historické školy A. Matějčkovi (II, s. 152—160; L. Hlaváček) a jeho žákům i žákům V. Birnbauma, s nimiž se setkáváme v dalším oddílu, věnovaném náznakům nové orientace v letech třicátých. Z nich se o širší poznání středověku zasloužili především Birnbaumovi žáci, pozdější profesor FF UJEP v Brně V. Richter (II, s. 284—294; R. Švácha), J. Květ (II, s. 298 až 300; J. Krása) a z žáků E. Dostála, jenž přímo zprostředkoval „vídeňskou školu“, pozdější profesor FF UJEP v Brně A. Kutal (II, s. 301—309; Z. Plátková-Všetečková). V. Birnbaumem byl ovlivněn i V. Mencl (II, s. 317—325; V. Dvořáková) a generačně sem náleží také D. Menclová (II, s. 310—316; V. Dvořáková), oba významní badatelé v oblasti středověké architektury. Z profesorů brněnské univerzity je nutno jmenovat ještě A. Friedla (II, s. 331—337; K. Benešová). Závěrečná část (s. 349—370) stručně seznamuje čtenáře s výsledky uměnovědného studia dosaženými v současnosti, v období vymezeném zhruba celým poválečným vývojem, kam se samozřejmě prolínají i již uzavřená díla řady badatelů, rozebíraná v předchozím oddílu. Publikace je vybavena i velmi instruktivní, bohatou a dobře vybranou obrazovou dokumentací.

ZDENĚK MĚŘÍNSKÝ

Jan Janák (vedoucí autorského kolektivu)—Pavel Balcárek—František Čapka—Zdeněk Měřínský—Vratislav Nejedlý—Jan Trojan—Marie Zaoralová, **Dějiny Brtnice a připojených obcí.** Vlastivědná knihovna moravská, sv. 52. Brno, Muzejní a vlastivědná společnost ve spolupráci s Místním národním výborem v Brtnici 1988. 436 s., 26 obr., 142 fotograf. tab.

Péči Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně vyšel ve Vlastivědné knihovně moravské její 52. svazek, věnovaný dějinám Brtnice a připojených obcí na jihozápadní Moravě. Jde o dílo kolektivní, přičemž autorem úvodních dvou kapitol (s. 13 až 99), které stojí v popředí našeho zájmu, je Z. Měřínský.

První kapitola je věnována počátkům osídlení Brtnicka a nejstarším dějinám obce (s. 13—49) a řekněme hned v úvodu, že je příkladem, stejně jako kapitola následující, komplexního a vyčerpávajícího zpracování mikroregionu, využívajícího všech dostupných poznatků a pramenů, a to nejen z oblasti historie a archeologie, které jsou doménou autora, ale i všech ostatních příbuzných disciplín.

Po stručné charakteristice přírodních a klimatických poměrů a přehledu nevýrazného pravěkého osídlení se autor věnuje komunikačnímu systému (zejména Haberská cesta od 2. pol. 12. století a její jednotlivé trasy, fungující v různých časových horizontech), rozboru místních jmen (dva stupně vnitřní kolonizace, posléze zásah kolonizace vrcholné), nejstarším písemným pramenům a feudální držbě (především Hrutovci a jejich odnože — Střížovci, dále Ranožirovci, třebíčští benediktini). Celkem detailně analyzuje sakrální architekturu, rovněž důležitou pro studium dějin osídlení jak z hlediska umělecko-historického datování, tak i patrocinií, pokouší se o rekonstrukci nejstarší zdejší církevní organizace a územního vývoje jednotlivých farností. Vyzdvihuje prameny archeologické, důležité pro časové určení počátků osídlovacího procesu, i když konstatuje, že archeologický výzkum je zde v počátcích a víceméně se lze opřít jen o povrchové sběry a náhodné nálezy (nejstarší materiál z doby před pol. 13. století — Panská Lhota, žádné artefakty nelze vročit před rok 1200). Začátek osídlení vidí tedy nejdříve na konci 12. století (?) a jeho rozvoj až v polovině následujícího věku.

V kapitole druhé, nazvané Brtnice a její okolí od poloviny 13. století do válek husitských (s. 51—99), upozorňuje na změny majetkové držby (1234 Brtnice s okolím dána tišnovským cisterciáckám, v roce 1240 opět v zeměpanských rukou), charakterizuje Brtnici jako ves, později jako tržní městečko (14. století), osvětluje proces emfyteuze a z něho plynoucí změny v životě společnosti (mj. funkci rychtáře, jeho pravomoci etc.). Poukazuje na těsné kontakty s královskou Jihlavou (právní ponaučení i právní úkony), zmiňuje válečné události, které se regionu dotkly (zejména r. 1280 a 1304), sleduje další trasy, které Brtnicí procházely (Třebíčská cesta, smírčí kříže), zaměřuje se důkladně na zaniklé vsi (Lhota, Ostejkovice, Doubkov, Zhořec, Střenci atd.) a v souhrnu shledává, že během 1. pol. 14. století dosáhlo osídlení Brtnicka vrcholu a maximální hustoty.

Důležitou pasáž tvoří pojednání o hradu Rokštejnu (ve 2. pol. 13. století založen Hrutovci, po pol. 14. století v majetku markraběcím), který se stává centrem rozsáhlého domínia, jež mezi léty 1396—1399 získávají Valdštejnové (v této době k němu nejspíše připadla i Brtnice). Zánik hradu spadá do období husitských válek, kdy se centrum panství přesunuje na Brtnici. Zejména v tomto úseku je zřejmá snaha autora zařadit zdejší události do celkového kontextu dění především na Moravě a částečně i v okolních zemích.

Obě kapitoly jsou doplněny instruktivními a přehlednými mapkami a stejně tak i bohatým dokumentačním materiálem, zvláště pokud jde o archeologické nálezy a výzkum hradu Rokštejna. O vysoké úrovni svědčí také bohatý poznámkový aparát i celkový přehled literatury. Domnívám se, že jediné takto pojaté zpracování menších územních celků z hlediska vlastivědného je přínosem. První dvě recenzované kapitoly Dějin Brtnice mohou sloužit jako příklad takového komplexního výkladu vývoje osídlení a dějin mikroregionu.

PAVEL KOUŘIL

Troubsko 1237—1987 (Sborník vydaný k 750. výročí první písemné zprávy o obci). Zpracoval autorský kolektiv za redakce Václava Štěpánka a Libora Jana. Troubsko, MNV 1987, 57 s., 50 obr.

Brožura podávající dějiny obce, ležící dnes na samém jihozápadním okraji Brna, upoutá čtenáře jednoduchou, ale vkusnou grafickou úpravou i množstvím obrazových příloh. Podává zasvěcený výklad o dějinách Troubska, rozdělený kromě úvodního oddílu (s. 5—6) do osmi kapitol a závěrečného seznamu pramenů a literatury. Prvá kapitola (s. 7—12) nazvaná „Přírodní poměry a vývoj osídlení ve světle archeologických pramenů“ (R. Procházka) podává přehled nálezů jednotlivých pravěkých a protohistorických kultur až po raný středověk na dnešním troubském katastru. Zastoupena je zde většina jihomoravských pravěkých kultur. Hiát nastává v době římské